

ಕೊಡಬಾರದು.

ಕೈದಿಯು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಬಾರದು.

ಕೈದಿಯು ಹಾಡಬಾರದು. ಖೊಳ್ಳನೆ ನಗಬಾರದು.

ಕೈದಿಯು ಗುಂಡಗಡಿಗಿ ಜನಿಮಾರ ಧರಿಸಬಾರದು.

ಕೈದಿಯು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬಂದರೆ ಅವನು ಪಟ್ಟನೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕೂಡಬೇಕು.

ಕೈದಿಯು ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ೬ ಪಾಟಿನ (ತುಂಬಿಗೆ) ಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನೀರು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಿಯಮ, ಕಾಯಿದೆಗಳಿದ್ದರೂ ಕೈದಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬಹಳವಾದಾಗ ಈ ನಿಯಮಗಳು ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿತ್ತು.

ಈಗಿನ ಜೇಲ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ತಿದ್ದುಪಡಿಯಾಗಿವೆ. ಈಗಿನ ಜೇಲುಗಳೆಂದರೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಹಾಸ್ಟಿಲಗಳಂತೆ ಆಗಿವೆ, ಈ ಮಾತು ಬೇರೆ. ನಾನು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವುದು ೧೯೪೨ ರ ಜೇಲಿನ ಬಗ್ಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

ಕ್ಯಾಂಪ ಜೇಲುಗಳು ಲಾಕಪ್ಪುಗಳು.

ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಹಿಂಡಲಗಿಯ ಜೇಲು ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮವೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿಯ ಹವೆ ಉತ್ತಮ, ನೀರು ಉತ್ತಮ, ಸೃಷ್ಟಿಸೌಂದರ್ಯ ಉತ್ತಮ, ಕಟ್ಟಡ ಉತ್ತಮ, ಎಲ್ಲವೂ ಉತ್ತಮವೇ. ತಗಣೆ ಗುಂಗಾಡುಗಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲ, ಹಾವು ಬೇಳುಗಳ ಸುಳಿದಾಟವಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಆಪ್ತೇಷ್ಟರ ಅಭಾವವೊಂದೇ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರ ತಂದೊಡ್ಡುವಂತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಡೀ ಜೇಲು ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಹೊರಸೂಸುವಂತೆ ತುಂಬಿದಾಗ ಜನಜಾತ್ರೆಯೇ ಕೂಡಿದಾಗ ಆ ವೇದನೆಯೂ ಮಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಕೈದಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದೂವರೆ ಸಾವಿರದಷ್ಟು ಚಳವಳಿಯ ಕೈದಿಗಳಿರುವಾಗ ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಠಾಣಾ, ಕಾರವಾರ, ರತ್ನಾಗಿರಿ, ವಿಜಾಪುರ, ವಿಸಾಪುರ ಮುಂತಾದ ಜಿಲ್ಲಾ ಕಾರಾಗೃಹಗಳ ಮಾತೇ ಬೇರೆ. ಅಧುನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಲ್ಲ, ಆರೋಗ್ಯಕಾರಕ ಹವೆಯಿಲ್ಲ, ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಜೇಲುಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ನಮ್ಮ ಜನರಿಗೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಆಯಿತ್ತು. ವಿಸಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದ ಕೈದಿಗಳಂತೂ ಯಾರೂ ರೋಗ ಗ್ರಸ್ತರಾಗದೆ ತಿರುಗಿ ಬರುವಂತೆ

ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೈದಿಗಳು ಓಡಿ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ಎಲ್ಲರ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಉದ್‌ಸರಪಳಿ ಕಟ್ಟಿ ಎಲ್ಲ ಸರಪಳಿಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪದ್ಧತಿ ಅಲ್ಲಿ ೧೯೩೨ ರ ವರೆಗೂ ಇತ್ತು. ಅಮಾಂಶವು ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಲಸಿದ್ಧಿ ರೋಗ. ತಗಣೆ ಗುಂಗಾಡುಗಳ ಕಾಟದಲ್ಲಿ ನಿವ್ರೆಯೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹಾವು ಚೇಳುಗಳಿಗೂ ಈ ಜೇಲು ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಳಗಾವಿ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಈ ಜಿಲ್ಲಾ ಜೇಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

ಬೆಳಗಾವಿಯ ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲು ತುಂಬಿ ಹೊರಸೂಸ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ತಾತ್ಕಾರ್ತಿಕ ಜೇಲನ್ನು ಸುರುಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಲಾಯಗಳೇ ಜೇಲ ಆಗಿ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿಯ ಹೊಲಸು ದುರ್ಗಂಧ ನೀರಿನ ಅರಬು ಸೂಳ್ಳೆಗಳ ಕಾಟ ತಗಣೆಯ ಸುಳಿದಾಟಿ ಅನುಭವಿಸುವದೆಂದರೆ ಅದೊಂದು ದಿವ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು.

ಬೆಳಗಾವಿ ಕೆಲೆ ಜೇಲಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನೂ ಮರೆಸುವಂಥ ಜೇಲುಗಳೆಂದರೆ ತಾಲೂಕು ಲಾಕಪ್ಪಗಳು, ಅಲ್ಲಿಯೂ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ನಮ್ಮ ಜನರು ಇರಬೇಕಾಯಿತು. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಕೂಡಿಯೇ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧನ-ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ೮-೧೦ ಕೈದಿಗಳು, ಅವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಚ್ಚಲದ ಮೋರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ. ಮುಂಜಾನೆ ಹೊರಗಡೆ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟಾಗ ನಾಲ್ಕೈದು ಜನರ ಕೈಗೆ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಬೇಡಿಹಾಕಿ, ಸಾಲಾಗಿ ರಸ್ತೆಯ ಬದಿಗೆ ಶೌಚಕ್ಕೆ ಕೂಡುವುದು. ಹವೆಯೂ ಇಲ್ಲ ಸ್ವಚ್ಛ ನೀರೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥ ಲಾಕಪ್ಪಗಳೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನರಕಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಈ ಲಾಕಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಇರುವದೆಂದರೆ ಕೆಲೆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಇದ್ದಂತೆ, ಮತ್ತು ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರುಷ ಇದ್ದಂತೆ, ಇಷ್ಟು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಜೇಲು ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು ಕಠಿಣತರ ಕಠಿಣತಮ ಆಗಿದ್ದವು !

ಯರವಡಾ ಕ್ಷಾಂಪ ಜೇಲಿನ ಬರಾಕಿಗೆ ಬೆಂಕಿ !

ಹಿಂಡಲಗಿಯ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಕಾರಾಗೃಹವು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಿದ್ದರಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾರ್ತಿಕ ಸೆರೆಮನೆ ತೆರೆಯಲಾಯಿತು. ಅದೂ ತುಂಬಿದ್ದರಿಂದ ಪೊಲೀಸ ಹೆಡ್‌ಕ್ವಾರ್ಟರದ ಹಳೇ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವರನ್ನು ಇಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಬಂಧನ ಸತ್ತವು ಮಿತಿಮೀರಿದ್ದರಿಂದ ಇವಾವ ಸೆರೆಮನೆಗಳೂ ಸಾಕಾಗದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಷ್ಟೋ ರಾಜ ಬಂದಿಗಳನ್ನು ಯರವಡಾ ಕ್ಷಾಂಪಜೇಲ ಹಾಗೂ